

Julia Martino | Joanna Piotrowska

HOTEL „WKRA" W DZIAŁDOWIE
ARCHITEKTURA I WYSTRÓJ Z LAT ODBUDOWY PO WIELKIEJ WOJNIE

Odbudowa Działdowa po zniszczeniach wojennych z 1914 roku objęła między innymi dwie pierzeje przyrynkowe. Jednym z kluczowych obiektów odbudowy stał się hotel Augusta Knüffela, zaprojektowany w latach 1917–1918 przez Johannesa Wilhelma – dzisiejszy hotel „Wkra".

Punktem wyjścia do zgłębienia historii hotelu „Wkra" przy ulicy Zamkowej 2 w Działdowie był projekt adaptacji lokalu użytkowego znajdującego się na parterze budynku, w części przyrynkowej, na siedzibę oddziału banku BGŻ Paribas S.A. W związku z tym, że hotel jest wpisany do rejestru zabytków, konieczne okazały się poprzedzające badania konserwatorskie wnętrza lokalu w celu określenia jego stanu zachowania, obecności historycznych elementów i sposobu ich wykończenia, poparte analizą historyczną[1].

Obecny budynek jest drugim z kolei obiektem hotelowym w tej samej lokalizacji. Impulsem do budowy pierwszego hotelu było prawdopodobnie uruchomienie kolei i związany z tym rozwój

1 Budynek hotelu został wpisany do rejestru zabytków nieruchomych ówczesnego woj. ciechanowskiego 9 czerwca 1992 r. (obecnie rejestr zabytków woj. warmińsko-mazurskiego). Badania konserwatorskie przeprowadziła J. Martino, analizę historyczną opracowała J. Piotrowska, zob. Badania konserwatorskie wnętrza lokalu użytkowego na parterze hotelu przy ul. Zamkowej 2 w Działdowie, Działdowo-Toruń: czerwiec-lipiec 2018, mpis w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie (dalej: Archiwum WUOZ w Olsztynie).

1. Działdowo, hotel „Wkra", widok od placu Mickiewicza, stan w czerwcu 2018 roku. Fot. Julia Martino.

miasta[2]. Kolej dotarła do Działdowa w 1877 roku[3]. Prawdopodobnie po tej dacie – pod koniec lat 70. lub w latach 80. XIX wieku – przy rynku, pod numerem 45, stanął hotel Appolta (*Appolt's Hotel*)[4]. Zajmował podłużną parcelę przy północno-wschodniej linii rynku, pomiędzy dzisiejszym placem Adama Mickiewicza (ówcześnie Rynek – *Markt*), ulicami Zamkową (*Schlosstrasse*) i Katarzyny (ówcześnie ul. Pocztowa – *Poststrasse*)[5]. Był to budynek w stylu historyzującym, od strony rynku o zwartej bryle o trzech kondygnacjach i niskim, niemal płaskim dachu, z neorenesansowym wystrojem – boniowaniem parteru, trójkątnymi i odcinkowymi naczółkami nadokiennymi w wyższych kondygnacjach. Wzdłuż ulicy Zamkowej ciągnęło się niższe skrzydło dwukondygnacyjne, ze ścianką kolankową, z dużymi zamkniętymi półkoliście zdwojonymi oknami na piętrze, również o neorenesansowym charakterze[6]. W skrzydle mieściła się naj-

2 G. Mrowiński, *Historia Hotelu Wkra*, www.hotelwkra.pl/hotel/historia/ [data dostępu: 15 maja 2019].

3 A. Piątkowski, *Kolej Wschodnia w latach 1842–1880. Z dziejów transportu kolejowego na Pomorzu Wschodnim*, Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 1996, s. 161, 165–167.

4 G. Mrowiński, m. cyt., określa datę powstania hotelu na kon. XIX w. J. Giżejewska proponuje datowanie ok. 1875 r. (Hotel „Wkra", Działdowo, ul. Zamkowa 2. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, 04.1985; arch. WUOZ w Olsztynie).

5 Grzegorz Mrowiński uważa za prawdopodobne, że poprzednikiem hotelu w lokalizacji przy rynku była oberża Appoltów, która w 1863 r. upamiętniła się w historii miasta posiłkiem wizytującego Działdowo następcy tronu Fryderyka Wilhelma, późniejszego Fryderyka III (tamże). Wydaje się jednak, że pierwsza oberża Appoltów, uświetniona wizytą cesarzewicza, była w innym miejcu – przy późniejszej Bahnhofstrasse (Dworcowej, dziś ul. Władysława Jagiełły). Świadczyć o tym może nazwa Kronprinz, związana z późniejszym hotelem przy tejże ulicy. W 1914 r. hotel należał do Fr. Schmaglowskiego; Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Magistrat Soldau, sygn. 251/779, k. 79v.

6 Budynek znany dziś jedynie z ikonografii, m.in. zdjęcie archiwalne z lat 1900-1910 (bildarchiv-ostpreussen.de, nr identyfikacyjny zdjęcia 24587 [data dostępu: 15 maja 2019].

pewniej wielofunkcyjna sala bankietowa i teatralno-koncertowa, powszechna w tego typu obiektach, łączących funkcje hotelu oraz miejsca spotkań towarzyskich i społecznych o charakterze świątecznym czy rozrywkowym[7]. Przed 1911 rokiem hotel zmienił właściciela. August Knüffel początkowo pozostawił dawną nazwę, widocznie trwale skojarzoną z jakością usług – rodzaj gwarancji kontynuacji dobrego poziomu, dodając swoje dane jako posiadacza firmy: *Appolt's Hotel, Soldau. Bes.: A. Knüffel*[8].

Pierwszy rok Wielkiej Wojny przyniósł poważne zniszczenia miast Prus Wschodnich w wyniku walk niemiecko-rosyjskich. Działdowo zostało zniszczone przez ostrzał artyleryjski wojsk rosyjskich dwukrotnie, w sierpniu i w listopadzie 1914 roku. Latem 1915 w wyniku ataku lotniczego Rosjanie zniszczyli jeszcze pojedynczy cel strategiczny – dworzec kolejowy. W sumie rosyjski ostrzał i pożary zniszczyły około 1/3 zabudowy miasta – budynki mieszkalne i gospodarcze, zakłady wytwórcze, kościół ewangelicki, ratusz[9]. Mocno ucierpiała zabudowa w dwóch pierzejach rynku (południowo-wschodniej i północno-wschodniej). Należący do Augusta Knüffela hotel został poważnie uszkodzony. Po ostrzale w sierpniu 1914 roku stały jeszcze mury obwodowe budynku w całej wysokości, późniejsze pożary spowodowały jednak zniszczenie w stopniu, w którym pozostały jedynie uszkodzone mury przyziemia i piwnice[10].

W całej prowincji wschodniopruskiej szybko przystąpiono do odbudowy, zaplanowanej jako akcja o zakreślonych ramach architektoniczno-estetycznych. Ramy te wypływały z idei stworzenia odnowionego, nie imitacyjnego, stylu opartego o klasycyzującą architekturę zabudowy miast około 1800 roku[11]. Ogrom zadania odbudowy miast wschodniopruskich, jej regulacje prawne, urbanistyczno-architektoniczne i organizacyjne były związane z procesem decyzyjnym na różnych szczeblach władzy. Wszystko to stanowiło prawdziwy warsztat urbanistyki praktycznej, zarządzanej na kolejnych poziomach przez samorządy prowincji, powiatów i miast. W sierpniu 1916 roku nadprezydent Prus Wschodnich zawiadamiał burmistrzów ośrodków przeznaczonych do planowanej odbudowy, w tym i Działdowa, o wizycie delegacji zainteresowanej tym,

7 Wnętrze tego typu sali w innym działdowskim hotelu, A. Jebramsa, przy ówczesnej Bahnhofstrasse jest widoczne na pocztówce z l. 1900-1906 (bildarchiv-ostpreussen.de, nr identyfikacyjny zdjęcia 57347 [data dostępu: 15 maja 2019]. O reprezentacyjnym i społecznym charakterze XIX-wiecznego hotelu zob. R. Bętkowski, *„Deutsches Haus" – nieudana reaktywacja*, Debata, 2011, nr 1 (40), s. 40. Olsztyński hotel Deutches Haus z l. 1879–1880 również wzniesiono w stylu neorenesansowym, sugerującym reprezentacyjną funkcję miejskiej siedziby mieszkalnej.

8 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/262, k. 118v. *Bes.* to skrót od *Besitzer* (niem. posiadacz).

9 J. Salm, *Odbudowa miast wschodniopruskich po I wojnie światowej. Zagadnienia architektoniczno-urbanistyczne* (Biblioteka Borussii, 32), Olsztyn: Borussia, 2006, s. 125; *Działdowo. Z dziejów miasta i powiatu*, red. W. Korycka, materiały do okresu dwudziestolecia dostarczyli B. Bogdańska et al.), Olsztyn: Pojezierze, 1966, s. 128.

10 Już po pierwszym ostrzale 4 sierpnia1914 r. w szkicu sprawozdania magistratu ze zniszczeń w mieście określono hotel „jako całkowicie spalony" (APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/779, k. 77r). Budynek bez dachu, z murami zewnętrznymi w całej wysokości i zniszczonym wnętrzem jest widoczny na pocztówce pokazującej rynek po ostrzale z 28 sierpnia 1914 r.; na kolejnej są już jedynie gruzy parteru (bildarchiv-ostpreussen.de, nr identyfikacyjny zdjęć 32898, 18608 [data dostępu: 15 maja 2019].

11 J. Salm, dz. cyt., s. 69 nn.

by doświadczenia wschodniopruskie zastosować do przygotowywanego studium odbudowy w Alzacji i Lotaryngii[12].

Ogólny projekt odbudowy Działdowa powstał w czerwcu 1915 roku. Oficjalny plan został sporządzony przez architekta okręgowego Philippa Kahma pod datą 15 września 1915 roku i jeszcze w tym samym miesiącu sprawdzony przez Główny Urząd Doradztwa Budowlanego przy nadprezydencie prowincji. Towarzyszyły mu rysunki poglądowe planowanej zabudowy rynku oraz fragmentu ówczesnej ulicy Dworcowej[13]. Następnie plan – w wersji z 3 lutego 1916 roku – przedłożono policji i podmiotom prawnym działającym w mieście, by pozwolić na zgłoszenie uwag. Z uwagami wystąpili przedsiębiorcy. Mistrz rzeźnicki Julius Wagner był zainteresowany poszerzeniem ulicy, przy której prowadził sklep. Magistrat wyczerpująco uzasadnił, dlaczego nie uznał poszerzenia za niezbędne[14]. Nie wszystkie życzenia pozostały jednak bez echa. Jednym z zapisów szczegółowych planu, jak najwyraźniej wynikłym z wcześniejszych pertraktacji, było wskazanie na przyszłą możliwość odrębnego potraktowania odbudowy hotelu Knüffela i pozwolenia na odstępstwo w wykorzystaniu poddasza na cele mieszkalne. Sformułowanie to stanowiło sposób ominięcia ogólnego zapisu, w którym odrzucono dopuszczenie zabudowy trzykondygnacyjnej w odbudowywanych pierzejach rynku i ulicy Dworcowej. Przyjęta regulacja urbanistyczna w sposób arbitralny ujednolicała zabudowę do dwóch kondygnacji, do wysokości zgodnej z wizją estetyczną idealizowanej przeszłości zabudowy około 1800 roku, bez odniesień do rzeczywistego procesu, który przed wybuchem wojny powoli zmieniał skalę miasta (przed zniszczeniami wysokość trzech kondygnacji miało 16 z 89 budynków przy rynku i ulicy Dworcowej). Na tym tle uzasadnieniem dla wyjątkowego potraktowania hotelu i pozostawienia furtki dla podwyższenia liczby kondygnacji nie były jednak względy widokowe czy architektoniczne, jak na przykład potrzeba zaakcentowania narożnika ulicy, ale praktyczne – umożliwienie korzystania z powierzchni użytkowej jak najbliższej tej sprzed zniszczeń i zapobieżenie znacznemu spadkowi wartości nieruchomości. Jedynie łącznik przy hotelu, nad ulicą Zamkową, został wyszczególniony w planie dla swych wartości estetycznych, jako rama dla widoku rynku od strony wylotu ulicy, ale i to jako dodatek do tworzenia ekwiwalentu powierzchni owych wcześniejszych, utraconych trzech hotelo-

12 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/197, k. 79; na trasie studyjnej zaplanowano wyjazd także do Domnowa (*Domnau*), Gierdaw (Gerdauen), Drużby (*Allenburg*), Olsztynka (*Hohenstein*), Nidzicy (*Neidenburg*), Szczytna (*Ortlesburg*), Giżycka (*Lötzen*) i Stołupian (*Stallupönen*).

13 Dokumenty te wymienia korespondencja skierowana do burmistrza Działdowa przez nadprezydenta Prus Wschodnich oraz partnerskie stowarzyszenie z Charlottenburga, zawiązane do pomocy w odbudowie powojennej Działdowa (APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/185, k. 86, 90). Jan Salm autorstwo Kahma uznał za bardzo prawdopodobne; przypuszczał także, że projektowaniu towarzyszyło sporządzanie rysunkowych studiów przygotowawczych (dz. cyt., s. 125, 128–131). Powołanie się nadprezydenta na autorstwo architekta okręgowego i przywołanie w korespondencji z Charlottenburga „rysunków poglądowych" (*Schaubild*) potwierdzają oba przypuszczenia.

14 Kopia sprawozdania z 3 marca 1916 r. dla nadprezydenta prowincji (APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/185, k. 105r.).

wych pięter[15]. 17 lutego 1916 roku plan został zatwierdzony przez urząd budowlany, magistrat i radę miejską Działdowa[16].

Budowa hotelu była monitorowana jako jedna z ważniejszych w mieście – 3 marca 1916 roku burmistrz Działdowa Weiss jako zadania priorytetowe wyznaczył budowę pięciu domów z małymi mieszkaniami (dla jak największej liczby rodzin), w drugiej kolejności budowę hotelu (*Gasthof Knüffel*), w trzeciej – odbudowę południowej pierzei Rynku (dziewięć budynków)[17]. Zapisy planu zrealizowano w korzystnym dla Augusta Knüffela kształcie i hotel w części przyrynkowej wzniesiono jako budowlę trzykondygnacyjną[18]. Niejako przy okazji tę samą wysokość uzyskał dom towarowy i mieszkalny Otto Thiela, na przeciwległym narożniku ulicy Zamkowej. Nieuwzględniony w zapisach planu, zyskał kondygnację ze względów kompozycyjnych – by zrównoważyć sąsiednią, podwyższoną bryłę hotelu[19]. Do tej korzystnej dla inwestora zmiany przyczyniło się niewątpliwie również wspólne autorstwo obu projektów. Architektem był Johannes Wilhelm z Grudziądza[20].

Wilhelm nie tylko wykonał szereg projektów odbudowy, ale i zabiegał o ich realizację. W piśmie do burmistrza Weissa z 27 grudnia 1916 roku architekt wymienia zadania na 1917 rok z prośbą o poparcie dziewięciu swoich realizacji, w tym budowy hotelu, gdyż jak uzasadniał: *ta jest szczególnie pilna, ponieważ w mieście nie ma żadnego zajazdu; z tego powodu pobyt kogokolwiek poza mieszkańcami jest wielokroć niemożliwy* [tłum. własne][21]. Po roku prace projektowe, kosztorysowe, orgnizacyjne i – częściowo – wykonawcze były znacznie bardziej zaawansowane, ale budowa hotelu przeciągała się. W piśmie z 4 listopada 1917 roku, złożonym przez architekta do miejskiej komisji do spraw ustalenia najpilniejszych budów na rok 1918, hotel Knüffela wymieniono na pierwszej pozycji, z adnotacją o gotowych kosztorysach i rysunkach wykonawczych. Architekt nie omieszkał zaznaczyć, że dostawy materiałów do budowy umówione już są z firmami z Gdańska i Królewca, w tym instalacja centralnego ogrzewania z firmy Davida Grovego z Gdańska, a dostawy drewna – z firmy Kuhnta z Działdowa. Informacja o gotowym wykopie pod budowę świadczy, że zaplanowano inwestycję w całości od nowa, łącznie z poziomem piwnic. Architekt naciskał na konieczność realizacji, przekonując komisję, że po odbu-

15 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/185, k. 110r.
16 J. Salm, dz. cyt., s. 125.
17 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/185, k. 103r.
18 W takiej formie jest uwidoczniony na rysunkach publikowanych w 1928 r., co do których Jan Salm przypuszcza, że mogły być owymi wstępnymi studiami do pierwszych założeń projektowych odbudowy (dz. cyt., s. 128–131, ryc. 72, 73). Jednak pierwsze studia (Schaubild) powstały w 1915 r., jeszcze przed ustaleniami dopuszczającymi wyjątki w podwyższaniu zabudowy. Wydaje się, że publikowane rysunki raczej sankcjonują dokonane już zmiany (pokazują też m.in. drobne detale elewacji frontowej hotelu, które zostały wprowadzone do projektu w 1918 r.).
19 Zob. J. Salm, dz. cyt., s. 132.
20 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/626 (projekt domu mieszkalnego i towarowego Otto Thiela), 251/627 i 251/714 (projekt hotelu Knüffela).
21 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/185, k. 125–126.

dowie hotelu zwiększony ruch gości będzie służył interesom miasta, a także będą mogły znaleźć w nim tymczasowe lokum poszkodowane rodziny, którym wciąż brak mieszkań[22].

Warto w tym miejscu wspomnieć o zmianie pozycji zawodowej, jaką przyniosło Wilhelmowi zaangażowanie w odbudowy powojenne. Grudziądzki architekt z czasem – między rokiem 1916 a 1918 – prowadził cztery filie pracowni projektowej: w Działdowie, Nidzicy, Stołupianach i Olsztynku. Byłby to sygnał specjalizacji pozwalającej na swobodną działalność w zakresie projektowania i prowadzenia inwestycji, w tym spraw dotyczących ich finansowania z odszkodowań powojennych[23].

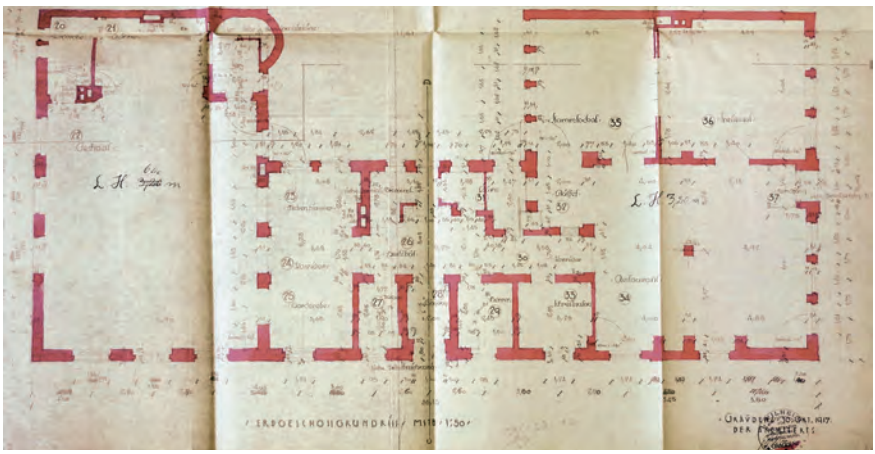

2 a–d. Znaki firmowe Johannesa Wilhelma – pracownia architektury, architektury wnętrz i rzemiosła artystycznego w Grudziądzu (1917) / filia w Działdowie (1918) / filie w Działdowie, Nidzicy, Stołupianach i Olsztynku (1918).
Źródło: Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. 251/714 i 251/1523.

Zachowane do naszych czasów projekty hotelu powstały między wrześniem 1917 a lipcem 1918 roku[24]. Rzut hotelu odpowiada uproszczonej literze C – z krótszym trzykondygnacyjnym ramieniem przy rynku i dwukondygnacyjnymi ramionami – podłużnym wzdłuż ulicy Zamkowej i krótszym wzdłuż ulicy Katarzyny. W skrzydle przyrynkowym na parterze mieściła się duża sala restauracyjna z bufetem, w wyodrębnionych, ale skomunikowanych wzajemnie pomiesz-

22 Tamże, k. 173.
23 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/1523.
24 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/627 i 251/714.

czeniach – sala klubowa, mniejsza jadalniana oraz salonik-gabinet. Korytarz łączył tę część z dalszą częścią parteru w skrzydle wzdłuż ulicy Zamkowej, ze strefą wejścia bocznego z łazienkami dla pań i panów, westybulem i klatką schodową, pomieszczeniami biurowymi, szatnią i salą pomocniczą sali bankietowo-teatralnej. Reprezentacyjna sala bankietowa, o wysokości dwóch kondygnacji, ze sceną i towarzysząca jej osobną garderobą, zajmowała całą szerokość części budynku wzdłuż ulicy Katarzyny. Pokoje hotelowe rozmieszczono na dwóch górnych kondygnacjach skrzydła przyrynkowego, na piętrze części wzdłuż ulicy Zamkowej i na poddaszu nad salą bankietową. W piwnicy umieszczono kotłownię systemu centralnego ogrzewania, składy koksu i węgla, dla wyszynku zaś – skład i korytarz do toczenia beczek.

3. Działdowo. Rzut parteru hotelu, projekt Johannesa Wilhelma z 10 października 1917 roku. Wejście z rynku, od strony południowej, po stronie prawej. Oznaczenia pomieszczeń: 20 – garderoba; 21 – scena; 22 – sala widowiskowo-bankietowa; 23 – pomieszczenie pomocnicze; 24 – korytarz; 25 – szatnia; 26 – westybul z wejściem na klatkę schodową; 27 – łazienka damska; 28 – przedsionek; 29 – łazienka męska; 30 – korytarz; 31 – biuro; 32 – bufet; 33 – salonik-gabinet; 34 – restauracja; 35 – sala klubowa; 36 – sala jadalniana; 37 – wiatrołap.
Źródło: Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. 251/714.

Wilhelm zaprojektował zwartą bryłę, z dachem namiotowym w części przyrynkowej i wysokimi dachami dwuspadowymi na pozostałych skrzydłach, o płaskich, symetrycznych i osiowych elewacjach, z wykuszem na osi elewacji frontowej. Nad ulicą Zamkową do hotelu przylega prostopadle wsparty na filarach łącznik. Charakterystycznym elementem rozdrabniającym rysunek elewacji są okna z podziałem skrzydeł na pola w kształcie leżącego prostokąta. W skromnym repertuarze dekoracji architektonicznej Wilhelm wykorzystał opaski okienne, gzymsy pod i nad oknami oraz podokapowe, profilowane formy płycin i nadświetli drzwiowych. W elewacji frontowej w oknach parteru wprowadził profil ostrołuku w zamknięciu skrzydeł; dolną kondygnację wykusza zaakcentował gzymsami i symetryczną dekoracją roslinną przy otworach okien-

4. Działdowo. Elewacja frontowa hotelu, projekt Johannesa Wilhelma, zatwierdzony 3 sierpnia 1918 roku przez Paula Böttgera. Źródło: Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. 251/627.

nych. Zaznaczył także formy poszczególnych elementów wyposażenia wnętrz. Projekty zostały sprawdzone 3 sierpnia 1918 roku przez Paula Böttgera, następcę Philippa Kahma na stanowisku architekta okręgowego. Böttger wprowadził drobne korekty dotyczące likwidacji części gzymsów i opasek okiennych, zmiany zdwojonych ostrołuków w oknach na pojedyncze czy obrysu szczytu wykusza ze schodkowego na trójkątny[25]. Nie była to jednak ostatnia wersja projektu. Świadczy o tym przede wszystkim zmiana kompozycji elewacji od strony ulicy Zamkowej. Na weryfikowanym projekcie drugi rząd okien tworzą okna kwadratowe, wielkości trzech piątych okien parteru. Ostatecznie w tym miejscu, na tych samych osiach okiennych, zrealizowano okna okrągłe. Wprowadzenie kolistych otworów – także na elewacji od ulicy Katarzyny – mimo pozornie niewielkiego zakresu przekształcenia formy wymagało zmiany koncepcji istotnie wpływającej na wyraz całości elewacji i urzędowego zatwierdzenia[26]. Wtedy też zapewne z projektu elewacji zniknął jeszcze jeden element – spiralne kolumienki flankujące otwór nadświetla i skrzydło drzwiowe zewnętrznych drzwi bocznych od ulicy Zamkowej. Można przyjąć, że projekty budowy hotelu były gotowe do realizacji w ostatnich miesiącach roku 1918. Budowa nastąpiła zapewne w kolejnym sezonie budowlanym, w 1919 roku.

Po przyłączeniu Działdowa do Rzeczpospolitej hotel zyskał nazwę „Masovia", związaną z polskością mazurskich mieszkańców. W 1920 roku działał w pełnym zakresie usług. Początkowo wielkie zmiany polityczne plebiscytu nie zmieniły ich charakteru[27]. Do urzędowej likwidacji przedsiębiorstwa szynkarskiego doszło w 1927 roku[28]. W latach 30. XX wieku właścicielem obiektu był syn Augusta Knüffela. Po wkroczeniu Niemców w 1939 roku do miasta nastąpiła kolejna zmiana nazwy hotelu – na związany z Rzeszą „Reichshof". W roku

25 APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/627.
26 Wilhelm powtórzył motyw kolistego okna w styczniu 1919 r. w projekcie elewacji bocznej nowego domu towarowego kupca Aronsohna (APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/612, k. 5).
27 22 lipca 1920 r. polskie Starostwo Powiatu Działdowskiego wydało Augustynowi Knüffelowi pozwolenie na „prowadzenie hotelu i wyszynku w nim piwa, wina i likierów, w Działdowie na gruncie w rynku nr 47 (…)" (APO, Magistrat Soldau, sygn. 251/714, k. 10).
28 Tamże, k. 16.

5. Działdowo, dawny hotel Augusta Knüffela. Wnętrze lokalu użytkowego na parterze przed adaptacją, stan w czerwcu 2018 roku. Fot. Julia Martino.

1945 właściciele hotelu opuścili miasto. Budynek znacjonalizowano jako mienie poniemieckie i nadal użytkowano jako hotel – najpierw „Polonia", następnie „Wkra". Właścicielem budynku stało się państwowe Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Turystyczne w Ciechanowie. Część pomieszczeń służyła instytucjom kultury. W 1966 roku w budynku mieścił się Powiatowy Dom Kultury, około 1970 roku część pomieszczeń zajmowała Miejska Biblioteka Publiczna w Działdowie[29]. W 1991 roku, po upadku przedsiębiorstwa turystycznego, obiekt zakupili obecni właściciele, jest użytkowany do dziś jako hotel pod nazwą „Wkra". Pomieszczenia na parterze, zajmowane niegdyś przez bibliotekę, wynajmowano pod działalność handlową. Obecnie ich najemcą jest Bank BGŻ Paribas S.A.

Przeprowadzone w 2018 roku badania konserwatorskie pozwoliły poznać lepiej historyczne formy wystroju hotelu. Lokal użytkowy, będący przedmiotem badań, znajduje się na parterze, w południowej części budynku hotelu, z wejściem na osi od strony placu Mickiewicza. Wnętrze składa się z czterech sal w układzie dwutraktowym, wydzielonych podciągami wspartymi na filarach. W obu salach w trakcie przednim na ścianach pod sufitami zachowały się pasy dekoracji sztukatorskich: z bogatymi ornamentami roślinno-kwiatowymi – kwiatami splecionymi wstęgą i kymationem – w sali po stronie wschodniej oraz w formie profilowanego gzymsu w sali po stronie zachodniej.

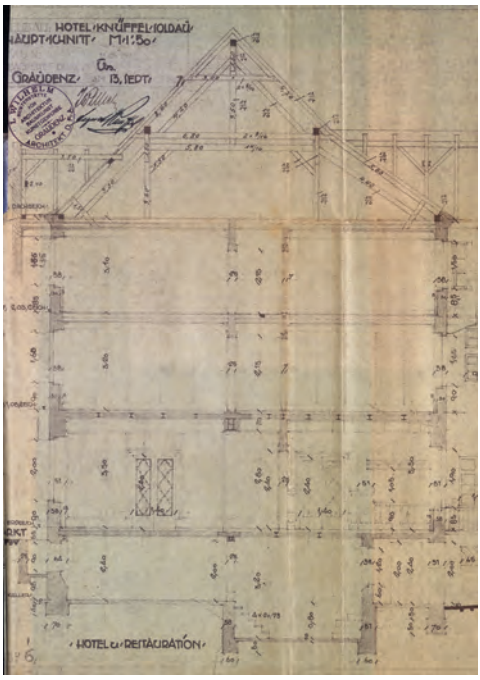
Pierwotna, zgodna z dyspozycją Wilhelma, funkcja pomieszczeń przedstawiała się następująco: frontowa sala po stronie wschodniej z bogatszą dekoracją sztukateryjną była salą jadalnianą. Za nią umieszczono salę klubową z bufe-

29 G. Mrowiński, m. cyt.; J. Giżejewska, m. cyt.

tem, oddzieloną ścianką z szerokim przejściem. Część zachodnią lokalu stanowiło jednoprzestrzenne wnętrze z centralnym filarem, mieszczące salę restauracyjną, skomunikowaną ze skrzydłem bocznym hotelu poprzez korytarz, wydzielony dwuskrzydłowymi drzwiami (zachowanymi jako jedyny oryginalny element stolarki otworowej w lokalu). Przy korytarzu, po stronie zachodniej, znajdował się salonik-gabinet.

W wyniku powojennych adaptacji pierwotna dyspozycja przestrzenna wnętrza została przekształcona – przede wszystkim usunięto ściany z szerokimi otworami drzwiowymi dzielące sale. Zlikwidowano wiatrołap, przypuszczalnie drewniany, który pierwotnie funkcjonował przy wejściu głównym. Dokonano też przebudowy części traktu tylnego.

Oryginalne elementy wykończenia wnętrza zachowały się nielicznie. Należą do nich sztukaterie na ścianach oraz wzmiankowane dwuskrzydłowe drzwi. Nie przetrwała oryginalna stolarka okienna ani pokrycie posadzek. Pierwotnie wystrój wnętrza był o wiele bogatszy. Na projekcie budowlanym Wilhelma są zauważalne detale opracowania ścian sali jadalnianej oraz klubowej, takie jak wyodrębnienie stref cokołowych i podziały wertykalne. Jest też widoczna zabudowa bufetu – nakryty daszkiem kontuar, zdobiony rzędem płycin oraz dwuskrzydłowe drzwi pomiędzy salami parteru, o wklęsło-wypukłych profilach szklenia skrzydeł. Na sufitach w pomieszczeniach użytkowanych przez bibliotekę w 1985 roku istniały jeszcze dekoracje w formie rozet[30].

6. Działdowo. Przekrój hotelu w części przyrynkowej, projekt Johannesa Wilhelma z 13 września 1917 roku. Na dolnej kondygnacji od lewej, od strony wejścia – sala jadalniana oraz sala klubowa z bufetem. Widoczne pewne szczegóły wykończenia: wyodrębnienie stref cokołowych na ścianach i wertykalne podziały powyżej; stolarka drzwiowa; zabudowa bufetu. Źródło: Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. 251/627.

30 J. Giżejewska, m. cyt.

7. Działdowo, dawny hotel Augusta Knüffela. Wnętrze dawnej sali widowiskowo-bankietowej w hotelu, obecnie pełniącej funkcję restauracji. W miejscu dawnej sceny umieszczono bar. Fot. Julia Martino.

Pewne wyobrażenie o sposobie dekoracji wnętrza dawnej restauracji i sali klubowej daje nam zachowany wystrój sali bankietowo-widowiskowej w hotelu, pełniącej obecnie funkcję restauracji. Jej ściany i sufit mają bogate dekoracje sztukateryjne o formach klasycyzujących, nawiązujących do stylu około 1800 roku – pilastry, profilowane płyciny, plakiety z motywami liści akantu, ornamenty palmetowe i roślinne, ale także i o neobarokowych formach wklęsło-wypukłych, analogicznych do tych na drzwiach projektu Wilhelma. W hotelu zachowały się ponadto oryginalne, bardzo dekoracyjne, drewniane schody głównej klatki schodowej, ze spiralnymi tralkami i z kwiatową dekoracją na słupkach, zbliżonymi do detali projektowanych pierwotnie przez architekta w zewnętrznych drzwiach bocznych i na wykuszu, oraz stolarka drzwiowa. Część hotelowa nie została jak dotąd objęta badaniami konserwatorskimi. Nie wiemy więc, jak wyglądała pierwotna aranżacja kolorystyczna jej wnętrza (obecnie w tonacji biało-szarej).

8. Działdowo. Schody głównej klatki schodowej w hotelu „Wkra". Fot. Julia Martino.

9. Działdowo, dawny hotel Augusta Knüffela. Sztukateria w części wschodniej lokalu na parterze z wykonaną odkrywką. Partia do wysokości płaskiej listwy nad kimationem pierwotnie złocona, w odkrywce widoczna jako ciemnobrązowa warstwa na skutek korozji sztucznego złota. Fot. Julia Martino.

Badania konserwatorskie we wnętrzu lokalu użytkowego rzuciły nieco światła na kwestię sposobu pierwotnego wykończenia, jakkolwiek zachowało się ono w bardzo ograniczonym zakresie (tynki na ścianach i na sufitach w większości wymieniono). Na podstawie wykonanych odkrywek i pobranych próbek ustalono, że najbogatszą sztukaterię z dekoracją roślinną pozłocono sztucznym złotem płatkowym do wysokości płaskiego profilu nad kimationem, a pozostałą część pomalowano na odcień złamanej bieli. Sztukaterię o formach gzymsu wraz z fasetą pomalowano natomiast światłocieniowo farbą w odcieniach kremowougrowych, co mogło imitować odcień złota. Obie dekoracje sztukatorskie uformowano na rdzeniu z tynku wapienno-piaskowego i wykończono masą gipsową. Oryginalna stolarka drzwiowa pierwotnie była pokryta barwionym lakierem w odcieniu ciemnobrązowym. Nie można także wykluczyć, że część ścian pokrywały tapety lub tkaniny. Wystroju z pewnością dopełniały podziały architektoniczne ścian wykonane z masy sztukatorskiej oraz inne dekoracje sztukatorskie (typu rozety sufitowe), obecnie niezachowane.

Projekt adaptacji do nowej funkcji banku wprowadził do wnętrza kolejne elementy; przede wszystkim własną aranżację plastyczną, szklane ściany działowe oraz instalacje (wentylacyjne, przeciwpożarowe, antywłamaniowe)[31]. Zachowano sztukaterie, jednak niestety nie poddano ich restauracji, ze względu

31 Projekt architektoniczno-budowlany adaptacji lokalu opracowany został przez Pracownię Architektoniczną „MK Projekt" Mirosław Łapiński z Kielc. Prace budowlane i konserwatorsko-restauratorskie zakończono w kwietniu 2019 r. Ich wykonawcą było Przedsiębiorstwo Usług Inwestycyjnych Andrzej Dzieniszewski z Iławy.

10. Działdowo, dawny hotel Augusta Knüffela. Wnętrze lokalu użytkowego po adaptacji na siedzibę oddziału banku, stan przed zakończeniem prac w kwietniu 2019 roku. Fot. Julia Martino.

na przyjętą koncepcję współczesnego wystroju. Renowacji poddano oryginalne drzwi wewnętrzne. Po przeprowadzeniu prac odzyskały one pierwotną, bardzo dekoracyjną formę oraz ciemnobrązową kolorystykę. Ze względów użytkowych przeniesiono je w inne miejsce i odpowiednio wyeksponowano. Natomiast nowe drzwi wejściowe zaprojektowano w oparciu o formy czytelne na oryginalnym projekcie autorstwa Wilhelma i rozwiązania stosowane w sąsiednich budynkach z podobnego okresu.

11–12. Działdowo, dawny hotel Augusta Knüffela. Oryginalna stolarka drzwiowa zachowana we wnętrzu lokalu użytkowego – przed i po renowacji. Po zdemontowaniu wtórnych płyt odkryto oryginalne, dzielone dekoracyjnymi szczeblinami przeszklenia. Stolarka o podobnych formach zachowana jest także w hotelu. Fot. Julia Martino.

Hotel działdowski, zaprojektowany w latach 1917-1918, należy do nurtu związanego z odbudową miast wschodniopruskich po zniszczeniach Wielkiej Wojny. Wykonane badania konserwatorskie pozwalają przyjrzeć się bliżej formom wystroju wnętrz, w którym – znacznie czytelniej niż na elewacjach – utrzymał się duch XIX-wiecznego eklektyzmu, z zastosowaniem dosłownych zapożyczeń neostylowych. Wystrój taki zapewne wydawał się stosowniejszy dla hotelu o ustalonej renomie i reprezentacyjnych wnętrzach. Analogie form zachowanych z tymi czytelnymi na projektach Johannesa Wilhelma świadczą na korzyść jego autorstwa koncepcji wystroju; jest to zgodne zresztą z profilem usług, jakie architekt proponował – także w zakresie projektowania wnętrz. Wartości artystyczne i historyczne wystroju czekają na kompleksowe badania, a także na właściwe uczytelnienie.

Julia Martino
Joanna Piotrowska

Julia Martino, *absolwentka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dyplomowany konserwator dzieł sztuki w zakresie malarstwa i rzeźby polichromowanej. Specjalizuje się w badaniach konserwatorskich zabytków architektury z XIX i XX wieku. Członkini TOnZ Oddział Olsztyn.*

Joanna Piotrowska, *urodzona w Olsztynie, ukończyła historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracuje na stanowisku starszego specjalisty w Narodowym Instytucie Dziedzictwa Oddziale Terenowym w Olsztynie. Publikuje w wydawnictwach regionalnych. Dziedzictwo kulturowe województwa warmińsko-mazurskiego jest przedmiotem jej pracy zawodowej i zainteresowań badawczych.*